

8. Construción do Estado liberal (1833-1868)

Política xeral

- **Primeira Guerra Carlista (1833-1840):**
 - **Orixe:** Á morte de Fernando VII (1833), a súa filla **Sabela II** (3 anos) é proclamada raíña baixo a rexencia de **María Cristina de Borbón**. O irmán do rei, **Carlos María Isidro** (Carlos V), reclama o trono baseándose na Lei Sálica (derrogada por Fernando VII en 1830).
 - **Bandos:**
 - **Isabelinos (crístinos):** Defenden a Sabela II. Apoian os liberais (moderados e progresistas), unha parte do exército, a burguesía comercial e industrial.
 - **Carlistas:** Defenden o absolutismo tradicionalista. Lema: Deus, Patria, Rei, Fueros. Apoian o clero, a fidalguía rural, campesiños do País Vasco, Navarra, Cataluña e Maestrazgo.
 - **Fases:**
 - *1833-1835*: Ofensiva carlista dirixida por **Zumalacárregui**. Fracasa no intento de tomar Bilbao.
 - *1835-1837*: Expedicións carlistas (Chegan ás portas de Madrid en 1837). Destaca **Cabrera** no Maestrazgo.
 - *1837-1840*: División interna carlista. O xeneral **Maroto** asina o **Convenio de Vergara (31 de agosto de 1839)** con **Espartero**. Os carlistas aceptan a Constitución de 1837 e a raíña Sabela II a cambio de manter ou modificar os foros. Cabrera resiste ata 1840.
 - **Rexencia de Espartero (1840-1843):** Tras a renuncia de María Cristina, Espartero (progresista) asume a rexencia. Conflitos cos moderados e cos progresistas radicais. **Bombardeo de Barcelona (1842)** e **da Coruña** para reprimir revoltas.
 - **Concerto Económico (1841):** Establécese co País Vasco e Navarra (recoñéceselles a capacidade de recadar impostos e pagar un cupo ao Estado). En Galicia e o resto de España non existe.
- **Reinado de Sabela II (1843-1868):**
 - **Maioría de idade anticipada (1843):** Con 13 anos, Sabela II é declarada maior de idade. Iníciase o seu reinado persoal, marcado polos escándalos da corte, a influencia da raíña e a inestabilidade política.
 - **Década Moderada (1844-1854):** Goberno do **Partido Moderado** (liderado por **Narváez**).
 - **Constitución de 1845:** Soberanía compartida (Coroa + Cortes), sufraxio censitario moi restrinxido (0,8% da poboación), Senado vitalicio designado polo rei, catolicismo de Estado, restrición das liberdades.
 - **Lei municipal (1845):** Os alcaldes son nomeados polo Goberno (centralismo).
 - **Creación da Garda Civil (1844):** Corpo militar dependente do Goberno para manter a orde pública e protexer a propiedade.
 - **Reforma tributaria (1845):** Impostos directos (territorial, industrial) e indirectos (consumos). Os consumos (imposto sobre produtos básicos) provocan protestas populares (motíns de consumos).
 - **Concordato con Roma (1851):** A Igrexa acepta as desamortizacións a cambio de que o Estado manteña o culto e o clero, e a relixión católica sexa a única do Estado.
- **Bienio Progresista (1854-1856):**
 - **Pronunciamento de O'Donnell en Vicálvaro (1854):** A **Vicalvarada** e o **Manifiesto de Manzanares** (redactado por Cánovas) piden reformas. Súmanse as xuntas revolucionarias.
 - **Goberno de Espartero (presidente) e O'Donnell (ministro da Guerra).**

- **Constitución de 1856 (non nata):** Proxecto progresista que non chegou a promulgarse.
- **Lei xeral de desamortización (Madoz, 1855):** Venda de bens do Estado, da Igrexa e dos concellos (propios e comúns). Grave prexuízo para os campesiños pobres.
- **Lei de ferrocarrís (1855):** Base da rede ferroviaria española (trazado radial con centro en Madrid).
- **Década Moderada-Unionista (1856-1866):**
 - Alternancia no poder entre moderados (**Narváez**) e a **Unión Liberal** (liderada por **O'Donnell**, partido de centro formado por moderados descontentos e progresistas moderados).
 - **Empresas militares no exterior:** Guerra de África (1859-1860) - vitorias de **Castillejos** e **Wad-Ras** (prestixio e anexión de territorios); expedición a Cochinchina (1857-1862), México (1861-1862), Santo Domingo (1861-1865), Guerra do Pacífico contra Perú e Chile (1862-1871) - destacou o mariño galego **Casto Méndez Núñez**.
 - **Bienio Ultramoderado (1866-1868):** Goberno autoritario de Narváez. Represión da oposición. Crise económica e política. Pacto de Ostende (1866): progresistas e demócratas únense para derrocar a Sabela II. Únense os unionistas de Serrano.
- **Constitucións liberais:**
 - **1837 (progresista):** Soberanía compartida (predominio das Cortes), Cortes bicamerais (Congreso elixido por sufraxio censatario directo; Senado nomeado polo rei a partir dunha lista tripla), dereitos individuais, Milicia Nacional, tolerancia de cultos (non declaración expresa de confesionalidade).
 - **1845 (moderada):** Soberanía compartida (predominio da Coroa), Senado vitalicio designado polo rei, sufraxio censatario moi restrinxido (0,8% da poboación), catolicismo de Estado, restrición de liberdades, supresión da Milicia Nacional. **Lei Moyano (1857)** - lei de educación que establece a obrigatoriedade da primaria, a gratuidade relativa e o centralismo educativo.
 - **1856 (proxecto non nato):** Tendencias progresistas (restablece a Milicia Nacional, amplía o sufraxio, recoñece a liberdade de cultos). Non entrou en vigor.
 - **1869 (xa no Sexenio, pero mencionar):** Sufraxio universal masculino, liberdade de cultos, monarquía democrática.
- **Diferenzas entre progresistas e moderados:**

Progresistas	Moderados
Soberanía nacional (reside nas Cortes)	Soberanía compartida (Coroa + Cortes)
Milicias Nacionais (forza cidadá)	Garda Civil e exército profesional
Sufraxio censatario amplo (ata o 5% da poboación)	Sufraxio censatario moi restrinxido (0,15% - 0,8%)
Ampla liberdade de imprenta	Censura previa e control da prensa
Concellos electivos (elección popular dos alcaldes)	Concellos nomeados polo Goberno
Desamortización eclesiástica (Mendizábal, Espartero)	Frearon a desamortización; Concordato de 1851
Tolerancia relixiosa (non oficialidade do catolicismo)	Catolicismo de Estado (confesionalidade)

Progresistas

Moderados

Defensa da Milicia Nacional

Supresión da Milicia Nacional

Limitación do poder do rei (veto suspensivo)

Amplas prerrogativas reais (veto absoluto, disolución das Cortes)

Galiza no contexto político

- **Primeira Guerra Carlista en Galicia:**
 - Presenza secundaria pero activa. Partidas carlistas encabezadas por **Antonio López, Ramón Ramos** (Sobrado-Melide), frei **Saturnino Enríquez** (Mesía), **Gorosti** (Cotobade), irmáns **Martínez Villaverde** (Burón-A Fonsagrada).
 - Represión dura: **Antonio López** fusilado (9-7-1836) e o seu corpo descuartizado.
- **Rexencia de Espartero:**
 - **Bombardeo da Coruña (1842):** Consecuencia da oposición ás súas políticas librecambistas que prexudicaban os intereses locais.
- **Pronunciamento de 1846 (Mártires de Carral):**
 - **Miguel Solís Cuetos** encabeza un levantamento progresista en Lugo (abril 1846). Forma unha **Xunta Superior de Galicia** (secretario **Antolín Faraldo**).
 - Derrotados en Carral. **Fusilamento de Solís e once oficiais** (Mártires de Carral).
 - Importancia: Primeira vez que se esboza o **provincialismo galego** (reivindicacións específicas para Galicia).
- **Real Audiencia da Coruña:** Mantense como tribunal superior e foco do poder liberal en Galicia.
- **Caciquismo foral:** A nobreza galega (fidalguía) consolida o seu poder como intermediaria entre os propietarios e os campesiños (control dos foros). Emerxen as grandes familias caciquís (Bugallal, González Besada, Montero Ríos, Gasset) que dominarán a política galega na Restauración.

Economía xeral

- **Desamortizacións:**
 - **Mendizábal (1836-1837):** Aféctase ao **clero regular** (mosteiros, conventos). Obxectivos: recadar fondos para a guerra carlista, crear unha clase media de propietarios leais ao liberalismo, reducir a débeda pública. Púxose á venda o 20% do territorio español. Principais compradores: burguesía, nobreza terratenente e campesiños ricos.
 - **Espartero (1841):** Desamortización dos bens do **clero secular** (catedrais, parroquias).
 - **Madoz (1855):** Desamortización **civil** e eclesiástica. Véndense os bens do Estado, da Igrexa (o que quedaba), das Ordes Militares, da beneficencia e dos concellos (**proprios e comúns**). Consecuencias negativas para os campesiños pobres (perden pastos e leiras comunais).
 - **Valor total:** Uns 6.300 millóns de reais (entre 1836 e 1867).
- **Ferrocarrís:**
 - **Lei de ferrocarrís (1855):** Concesións a compañías privadas, subvencións estatais, ancho de vía español (1.668 mm, diferente do europeo). Inversión estranxeira (francesa e británica).

- **Evolución:** 440 km en 1855; 6.000 km en 1868 (trazado radial desde Madrid).
- **Impacto:** Contribuíu á formación do mercado interior, pero non foi o motor de desenvolvemento esperado (importación de material, non se potenciou a siderurxia propia).
- **Sistema bancario:**
 - **Lei de 1856:** Creación de bancos de emisión (Banco de España) e sociedades de crédito.
 - **Fundación do Banco de España (1856)** (hereda as funcións do Banco de San Fernando).
 - Aparición dos grandes bancos: **Banco de Bilbao (1857)**, **Banco de Barcelona (1844)**, **Banco Español de Crédito (1856)**.
- **Política comercial:**
 - **Librecambismo** (O'Donnell, 1860): Baixada de aranceis. Beneficia a Cataluña (têxtil) e País Vasco (siderurxia), pero prexudica a agricultura castelá e galega.
- **Facenda:**
 - **Reforma de Mon e Santillán (1845):** Creación da **Contribución Industrial** (imposto directo sobre a industria e o comercio).
 - **Crédito Público (1852):** Creación da débeda pública como sistema de financiamento.

Galiza no contexto económico

- **Desamortización en Galicia:**
 - Características especiais: Véndense basicamente as **rendas forais** (dereito a percibir rendas), non a propiedade plena da terra. Os compradores (fidalgos, burgueses) convertense en rendeiros, non en propietarios.
 - Os campesiños conservan o **dominio útil** (dereito a cultivar a terra). Os **foros** mantéñense ata 1926.
 - **Denuncia literaria: Pardo Bazán** en Os pazos de Ulloa critica a explotación dos campesiños e o poder caciquil (ambientado na Terra de Trasancos).
- **Foros:**
 - Abolidos teoricamente en 1836, pero na práctica a nobreza galega (fidalguía) compra o 80% das rendas desamortizadas e mantén o sistema.
- **Emigración:**
 - **Masiva** a Cuba e Arxentina. Entre 1836 e 1936 emigran **500.000 galegos**.
 - **Remesas:** Envío de capitais (20 millóns de pesetas anuais a finais do século XIX) que serven para redimir foros e mellorar explotacións.
- **Ferrocarril:**
 - **Tardío:** Primeiro tramo **Santiago-Carril (1873)** (durante a I República). Ourense-Santiago (1874). A rede galega desenvólvese lentamente (só 156 km entre 1873-1876).
- **Industria conserveira:**
 - A partir de 1880, modernización da salgadura con técnicas de esterilización. Primeiras fábricas en Vigo, A Coruña, Bueu (Massó, Alfageme, Curbera).

Sociedade xeral

- **Estrutura social:**

- **Burguesía liberal:** Terratenentes latifundistas (Andalucía, Estremadura), industriais téxtiles (Cataluña) e siderúxicos (País Vasco). Alianza coa aristocracia (aburguesamento nobiliario).
- **Clases medias:** Funcionarios, profesionais liberais (avogados, médicos), pequenos comerciantes.
- **Proletariado:**
 - **Xornaleiros agrícolas:** Andalucía (70% sen terra), Estremadura, Castela. Condicións de vida miserables.
 - **Obreiros industriais:** Cataluña (técnico), País Vasco (minería e siderurxia), Asturias (carbón). Xornadas de 12-14 horas, salarios ínfimos, traballo infantil e feminino.
- **Primeiras folgas:** Barcelona (1854), Alcoy (1821, 1873). Represión dura (Garda Civil, exército).
- **Educación:**
 - **Lei Moyano (1857):** Establece a **obligatoriedade da primaria** (ata os 9 anos), a **gratuidade relativa** (para os que non poden pagar) e a **centralización** (control estatal). Creación dos institutos de bacharelato.
 - **Resultados:** Aínda así, altas taxas de analfabetismo (70% en 1900).
- **Mentalidades:**
 - **Romanticismo exaltado:** Defensa da liberdade, a exaltación nacionalista e o sentimento. Autores: **Espronceda** (O estudante de Salamanca, Canción do pirata), **Larra** (artigos costumistas, Volva vostede mañá).
 - **Liberalismo moderado:** Pragmatismo, orde, propiedade.

Situación da muller no século XIX

- **Discriminación legal:**
 - **Código Civil (1889)** - aínda que posterior, recolle a tradición do século XIX: A muller casada necesita **autorización marital** para traballar, dispoñer de bens, comparecer en xuízo. O marido é o administrador dos bens conxugais.
 - **Código Penal:** Penas iguais para homes e mulleres, pero non dereitos.
- **Educación diferenciada:**
 - Acceso moi limitado á educación secundaria e universitaria. As mulleres de clase alta estudan en **colexios relixiosos** (labores, relixión, boas maneiras).
 - Profesións permitidas: **mestra, institutriz, enfermeira**. A primeira universitaria española foi **María Goyri** (1873, pero non puido obter o título ata 1882).
- **Traballo fabril:**
 - Na industria téxtil catalá, as mulleres e nenos son maioría. Salarios **un 30-60% inferiores** aos dos homes.
 - Xornadas de 12 horas. Explotación extrema.
- **Primeiras feministas:**
 - **Concepción Arenal (1820-1893):** Defende os dereitos das presas, a educación feminina, o acceso da muller a todos os traballos. Obra clave: A muller do porvir (1861).
 - **Emilia Pardo Bazán (1851-1921):** Introducción do naturalismo en España (Os pazos de Ulloa). Defende o dereito da muller á educación e á cultura.

- **En Galiza:**
 - As **mulleres campesiñas** traballan a terra (foros) en igualdade de dureza que os homes, pero sen dereitos.
 - **Emigración:** Moitas mulleres emigran soas ou coa familia a América (Cuba, Arxentina) para traballar como servizas ou en fábricas.
 - **Industria conserveira:** As **misteiras** (mulleres que limpaban e preparaban o peixe) foron pioneiras na organización sindical (primeiros sindicatos femininos en Vigo e A Coruña).

Galiza no contexto social

- **Sociedade rural clientelar:**
 - O **caciquismo** controla a vida política e social. Os caciques (fidalgos, terratenentes) manipulan os votos (90% dos votos rurais) mediante ameazas, favores e suborno.
 - **Denuncia: Frei Marcos da Portela** (V. Lamas Carvajal) no Catecismo do labrego (1889) critica a trindade caciquil: o Alcalde, o Secretario e o Cacique.
- **Xornaleiros da Terra Chá (Lugo):**
 - Sen reforma agraria, viven en condicións de semiescravidade. As leiras son minifundios insuficientes.
- **Emigración:**
 - **Fidalgos arruinados** marchan a Bos Aires e Montevideo. O termo "galego" convértese en sinónimo de emigrante traballador.
- **Clero:**
 - En Galicia, a diferenza do resto de España, unha parte do clero é **liberal** (apoiou a revolución de 1868 e a I República). O arcebispado de Santiago tivo posturas moderadas.

Cultura xeral

- **Romanticismo histórico:**
 - **Gustavo Adolfo Bécquer:** Rimas e lendas (1871) - poesía íntima e simbolista.
 - **José Zorrilla:** Don Juan Tenorio (1844) - drama romántico.
 - **Novela histórica: Benito Pérez Galdós** (aínda que a súa obra madura é posterior, La Fontana de Oro (1870) e os Episodios Nacionais iniciados en 1873).
- **Pintura:**
 - **Costumbrismo:** Escenas da vida cotiá. Pintores: **Manuel Pino Ronda, José Durán Espronceda.**
- **Ciencia:**
 - **Institución Isabelina (1844):** Centro de estudos superiores para mulleres (pioneiro).
 - **Santiago Ramón y Cajal** (aínda que os seus grandes descubrimentos son finais do século XIX).

Galiza no contexto cultural

- **Revivalismo romántico:**
 - **Rexurdimento** (movemento de recuperación da lingua e cultura galega). Precusores: **Francisco Añón, Xoán Manuel Pintos.**

- **Manuel Murguía:** Historiador e defensor do celtismo galego.
- **Rosalía de Castro:** Cantares gallegos (1863) - primeira gran obra en galego; Follas Novas (1880) - intimista e social.
- **Eduardo Pondal:** Poesía épica e nacionalista (Queixumes dos pinos - base do himno galego).
- **Manuel Curros Enríquez:** Poesía social e crítica (Aires da miña terra).
- **Prensa liberal:**
 - El Regional (Santiago), El Eco de Galicia (A Coruña), La Voz de Galicia (fundada en 1882, inicialmente republicana).
- **Teatro:**
 - **Teatro romántico na Coruña** (Teatro Principal). Representacións en castelán, algunhas obras en galego.
- **Asociacións culturais:**
 - **Liceo de Artesáns da Coruña (1847):** Fomento da cultura obreira.